

Олена КОППЕЛЬ,
докторка історичних наук,
професорка кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПОГАДИ ПРО ГЛІБА МИКОЛАЙОВИЧА ЦВЕТКОВА

Мої шановні колеги та друзі у своїх спогадах, безсумнівно, спробують охопити всі основні аспекти: Гліб Цветков як творець факультету, як завідувач кафедри, як викладач, як науковець, як дипломат, як Людина і Вчитель. Масштаби його особистості безмежні, тож кожен із нас може згадувати «свого» Гліба Миколайовича таким, яким його пам'ятає, яким його розумів і відчував. Але я відмовлюся від спокуси повторити спогади своїх колег і спробую висвітлити ту сторону особистості Г. Цветкова, яка, найімовірніше, залишилася поза їхньою увагою. Суто умовно визначу її так: Гліб Миколайович і гендерне питання на кафедрі.

Попри задекларованість у Конституції СРСР, гендерне рівноправ'я, як і багато інших прав радянських громадян, залишалося тільки на папері. Тому цілком природно, що коли 1944 року в Україні, в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, створили факультет міжнародних відносин для підготовки українських дипломатів, серед перших студентів жінок не було. Для обґрунтування міфологічної рівноправності радянській пропаганді цілком достатньо було покликатися на кейс російської революціонерки Олександри Коллонтай. Вона була першою у світі міністеркою (входила до уряду більшовиків після Жовтневого перевороту 1917 р.), однією з перших дипломаток (із 1922 р. працювала на дипломатичній роботі), однією з перших амбасадорок. Але це було тільки винятком із загального латентного правила, що жінкам у цій сфері діяльності не місце.

Свого часу Г. Цветков ініціював відновлення факультету міжнародних відносин. Нагадаю, що в ті роки СРСР, шукаючи союзників, надавав

Професор Гліб Цветков у присутності Постійного представника УРСР при ЮНЕСКО Анатолія Зленка вручає медаль Київського університету генеральному директорові ЮНЕСКО Амаду-Махтару М'Боу, 1984 р. (© архів ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка)

Full Professor Hlib Tsvietkov with the Permanent Representative of the Ukrainian SSR to UNESCO Anatolii Zlenko presenting the medal of the University of Kyiv to the Director-General of UNESCO Amadou-Mahtar M'Bow, 1984 (© archive of the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

«допомогу в підготовці національних кадрів» для «країн третього світу». І тут був певний «розподіл праці» між Москвою та союзними республіками. У Москві, зокрема в Московському державному інституті міжнародних відносин, готували дипломатичні кадри для «країн соціалістичного табору». Кадри ж із країн Азії, Африки, Латинської Америки проходили підготовку в Україні, в Києві, спочатку на підготовчому факультеті для іноземних громадян (Г. Цветков у 1960–1962 рр. був деканом цього факультету, а в 1962–1973 рр. — проректором Київського державного університету з міжнародних зв'язків). Після закінчення підготовчого факультету іноземці відправлялися на навчання до різних закладів СРСР відповідно до обраної спеціальності. Але професійних дипломатів для цих країн у СРСР готував тільки факультет міжнародних відносин Київського державного університету. І очолював його у 1972–1978 та 1980–1984 рр. Гліб Миколайович.

Коли 1971 року факультет міжнародних відносин відновили як факультет міжнародних відносин та міжнародного права, його структура була

доволі простою: кафедра історії міжнародних відносин та зовнішньої політики, кафедра міжнародного права й іноземного законодавства та кафедра російської мови для іноземців, яка до того була загальноуніверситетською. Мої шановні колеги, з якими я маю за честь працювати протягом майже всього життя, представники старшого покоління нашої кафедри — це випускники перших курсів факультету міжнародних відносин та міжнародного права Сергій Галака, Олександр Горін, Дмитро Довгополий, Валерій Копійка, Вадим Крушинський, Микола Кулініч, Володимир Манжола, Ігор Мінгазутдінов, Петро Міщенко, Микола Рижков, Ігор Харченко.

Серед перших студентів факультету жінок не було. Точніше, була незначна кількість, щоправда, з-поміж іноземців. І в перші роки існування факультету це неписане правило було непорушним і обговоренню не підлягало. Викладацький жіночий склад працював тільки на кафедрі «російської для іноземців» і на кафедрі іноземних мов.

На нашій рідній кафедрі — «кафедрі Гліба Миколайовича» — працювали методистка Алла Андрюшко та лаборантка Любов Колеснікова. Алла Володимирівна була душею та господинею кафедри, і всі питання, пов'язані з навчанням і не тільки, входили до її компетенції. Вона чітко керувала освітнім процесом, і її настанови виконували всі, включно з самим завідувачем. Гліб Миколайович і вони зуміли створити на кафедрі цю унікальну «глібівську» атмосферу єдиної родини, коли весь колектив був разом «і в горі, і в радості». Народжувалися діти, йшли в кращий світ батьки, — і все це було «кафедральною справою», де завжди відчувалася підтримка та допомога друзів і колег. Саме тому, мабуть, кафедральні виїзди на дачу (це окрема історія) набули ознак певного ритуалу.

Щодо викладачів-жінок, то й тут «революціонером» і «порушником спокою» був Г. Цветков. На кафедрі з'явилася перша викладачка. І хто знає, як би склалася доля жінок на нашій кафедрі, якби цією викладачкою не стала Ірина Покровська. Чудова лекторка, яскрава і харизматична особистість — усе це стало вирішальним аргументом на користь того, що застарілі табу слід руйнувати.

І ось тут я маю перейти безпосередньо до особистих спогадів. Однієї прекрасної ночі проти суботи в грудні далекого 1984 року в моєму домі пролунав телефонний дзвінок. Мати взяла слухавку і схвильовано поклікала мене: «Це тебе. Гліб Миколайович телефонує».

Доля склалася так, що Г. Цветков завжди був присутній у моєму житті. В дитинстві я чула розмови батьків, у яких фігурував таємничий Гліб: він робив якісь героїчні сміливі вчинки, дотепно жартував, давав відсіч опонентам. Так сформувалося моє дитяче уявлення, що є звичайні люди, а є Гліб Миколайович — людина незвичайна, осідок якої десь на Олімпі, поруч із богами та героями. У школі я чекала на літо, коли нарешті поїду з батьком

Гліб Цветков, член Виконавчого комітету ЮНЕСКО від УРСР (© архів ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка)

Hlib Tsvietkov, Member of the Executive Board of UNESCO from the Ukrainian SSR (© archive of the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

до студентського табору в Алушті, де відпочивали після навчального року іноземні студенти підготовчого факультету. Саме там розпочиналося яскраве, незвичайне життя, справжнє свято. Студенти з усього світу, міжнародні концерти, дискотеки, захопливі лекції викладачів. І всім цим розмаїтим інтернаціональним карнавалом керувала одна людина — Г. Цветков, чия першість, авторитет і влада не підлягали сумніву.

Після школи декілька моїх однокласників вступили на факультет міжнародних відносин та міжнародного права. Я ж закінчувала історичний факультет, кафедру нової та новітньої історії, і мої курсові та дипломна робота стосувалися політики США в регіоні Перської затоки. А після закінчення з відзнакою історичного факультету я вступила до аспірантури, маючи намір працювати над цією ж темою. Підготувавши план роботи, набралася сміливості і пішла на прийом до Гліба Миколайовича, щоб отримати консультацію та поради. Він мені не відмовив, узяв мій проект і пообіцяв відповісти через декілька днів. І дійсно, на наступній зустрічі він дав мені поради і навіть написав коротеньку рецензію. Я зберігаю її донині, і коли після початку гарячої фази війни змушена була тимчасово залишити Київ, то вона була зі мною як одна з найцінніших речей. Зміст запам'ятала назавжди: «Тема чудова. План непоганий. Дисертація буде» — фірмовий стислий стиль Г. Цветкова.

Справді, дисертація була і настав час її захисту. В радянські часи існувало непорушне правило: на захисті кандидатських дисертацій «перший

опонент», доктор наук, мав бути з Москви, а другий — «національний кадр» — міг бути і зазвичай був кандидатом наук. І тут я знову набрала-ся сміливості і пішла до Гліба Миколайовича з проханням стати другим опонентом. І знову він не відмовив: погодився і підтримав.

Після захисту я декілька років працювала на підготовчому факультеті для іноземних громадян, який тісно координував свою роботу з факультетом міжнародних відносин та міжнародної політики. Відбувалися спільні заходи, найяскравішими з яких були лекції Г. Цветкова, а надто про роботу в ЮНЕСКО, оскільки в 1981–1985 роках він був членом Виконавчого комітету ЮНЕСКО від УРСР. Особливо запам'яталось, як він розповідав про використання такого потужного ресурсу, як випускники факультету міжнародних відносин, які представляли свої країни в цій організації.

Нарешті відбувся нічний дзвінок Гліба Миколайовича. Він призначив мені зустріч на суботу, на наступний день. Чого тільки я не передумала перед цією зустріччю, адже наші факультети співпрацювали і я входила до керівництва факультету для іноземних громадян. Передчуття були песимістичні: здавалося, що ми зробили щось не так і Гліб Миколайович нас за щось насварить. Але все виявилось інакше. Г. Цветков одразу перейшов до справи і поставив лише одне запитання: «Ви хочете працювати на нашій кафедрі?». Певно, моя відповідь навіть випередила його запитання, адже це було втілення моєї мрії, яка вже здавалася нездійсненною.

Хоча потрібно сказати, що перед початком роботи на кафедрі все ж було одне застереження від Гліба Миколайовича, яке показувало, що й він не до кінця звільнився від певних наративів про жінок. І сформульоване воно було чітко і конкретно, у фірмовому «глібівському» стилі: «Жодних пліток і емоцій, кафедра не Бессарабка». До цієї теми ми більше не повертались.

А далі розпочалась тяжка робота. Метод виховання викладачів кафедри у Г. Цветкова був дуже простим і нагадував тренування з плавання: кидаєш людину у воду і спостерігаєш, впливе вона чи піде на дно. Жодних послаблень, найскладніші завдання. Як казав мені Гліб Миколайович, «ти не маєш доводити, що не гірша за інших; доведи, що ти краща». Курсів на кафедрі тоді було небагато: «Історія міжнародних відносин» (за періодами), «Теорія міжнародних відносин» (цей курс незмінно читав Олександр Горін), «Зовнішня політика країн регіонів» і декілька авторських спецкурсів. Причому всі викладачі кафедри були готові викладати будь-який курс і замінити одне одного.

Як Г. Цветков ставився до викладання? Він ніколи не читав нотацій, не вчив, «як жити». Просто показував власний приклад, і ми всі намагалися його наслідувати. Пригадую один випадок. Щороку першого вересня перша пара розпочиналась «уроком миру», на якому ми мали розповідати про «миролюбну зовнішню політику СРСР». Першого вересня ми з колегами

швиденько провели цей «урок миру» і весело пили каву на кафедрі, хоча пара ще не закінчилась. Зайшов Гліб Миколайович і подивився на нас так, що захотілося просто зникнути, розчинитись у повітрі. На наші пояснення, що «урок миру — це ж дурня», він відповів запитанням, яке я запам'ятала на все життя: «А що, вам уже нічого сказати студентам?». Запам'ятала на все життя й те, що ти маєш право заходити в аудиторію тільки тоді, коли тобі «є що сказати».

Ще одним напрямом діяльності нашої кафедри були лекції перед «трудошми» про «міжнародне становище». Лекції проводили на підприємствах або перед початком роботи, близько сьомої ранку, або після завершення трудового дня. Перед лекціями Г. Цветков збирав нас і «розподіляв фронт робіт». І не дай Боже запізнитися на таку лекцію або, що нечувано, її зірвати. З цього приводу пригадую історію колеги, в майбутньому відомого українського дипломата. Він розповідав таке: «Лекція взимку, о сьомій ранку. Головне — вчасно прокинутись і встигнути. Встаю і розумію: на лекцію запізнився. За п'ять хвилин одягаюсь і біжу до метро. Двері зачинені. Дивлюсь на годинник: четверта ранку». Звісно, я запитала його: «І що ти зробив?». Відповідь мене приголомшила: «Сів на сходинки біля входу в метро і заплакав».

Повертаючись до гендерного питання, варто згадати про подальше розширення «жіночого складу» нашої кафедри. Ще «за Гліба Миколайовича» на кафедру прийшла Олена Пархомчук, донька випускника факультету міжнародних відносин першого набору — відомого українського науковця та дипломата Станіслава Пархомчука. І надалі «жіночий склад» нашої кафедри поповнювався найкращими випускницями факультету. Це Світлана Андрущенко, Наталія Весела, Ксенія Денисенко. Молоде покоління нашої кафедри має жіноче обличчя, і це обличчя прекрасне. Це Дар'я Вілкова, Галина Мінгазутдінова, Ярослава Швечикова-Плавська.

Гліб Миколайович, безсумнівно, був би дуже задоволений цим. Ми також пишаємося нашими випускницями, які посіли провідні посади в керівництві країни — від віцепрем'єрок до заступниць міністрів закордонних справ та оборони, стали відомими дипломатками та вченими. Це теж здобуток і спадщина нашого Вчителя.

Г. Цветков пішов із життя красиво, як і жив. Він помер за робочим столом, немов геніальний актор, який помирає на сцені. Але його дух і спадщина залишилися на кафедрі. І зараз, коли життя ставить перед нами складні виклики, кожен із нас потай запитує себе: «А як би вчинив у цій ситуації Гліб Миколайович?». І ми завжди знаємо відповідь.

Таким він був і залишився в нашій пам'яті і в нашому житті. Наш Учитель, наша рідна і близька людина Гліб Миколайович Цветков.

Olena KOPPEL,
*Doctor of History, Full Professor,
Department of International Relations and Foreign Policy
of the Educational and Scientific Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

REMEMBERING PROFESSOR HLIB TSVIETKOV

Abstract. Reminiscing about Hlib Tsvietkov, the author addresses an overlooked area: Professor Tsvietkov's personality and the pre-existing gender issue at the faculty. The researcher points out that gender equality in the USSR was generally just lip service. Hence, for much of the early history of the Faculty of International Relations, its students were all male (with the exception of very few female international students). Even the female staff members at that time only taught at the chair of 'Russian for foreigners' and the Chair of Foreign Languages.

The environment began to change rapidly thanks to Hlib Tsvietkov, the Dean of the Faculty of International Relations (1960–62) and Vice-Rector for International Relations of the Kyiv State University (1962–73). In this context, the author mentions methodologist Alla Andrushko, who was the department's soul and administrator, and laboratory assistant Liubov Kolesnikova. Moreover, Professor Tsvietkov himself recruited the faculty's first female professor — Iryna Pokrovska, an excellent lecturer and vibrant and charismatic individual.

The author also shared personal recollections of her interactions with Hlib Tsvietkov and recounted her experience of receiving advice and counselling on writing her PhD thesis and its ensuing successful defence. She also focused on the time when Professor Tsvietkov invited her to join the faculty's staff. The researcher highlighted Hlib Tsvietkov's important professional principles and described him as a strong role model for the faculty's professors and students.

Continuing to expand on the gender dimension, the author mentioned the accomplishments of many female graduates in the field of international relations and outlined the subsequent expansion of the faculty's 'female staff' when Olena Parkhomchuk, Svitlana Andrushchenko, Nataliia Vesela, Kseniia Denysenko, and others joined the faculty.

The memoirs close with a tribute to Hlib Tsvietkov's legacy, underlining how every professor in a challenging life situation asks themselves: 'What would Professor Tsvietkov have done in such a situation?'

Keywords: Faculty of International Relations, gender aspect, women in diplomacy, personality, department, teaching, international relations specialist.